

DAVLAT SEKTORIDA MOLIYAVIY ICHKI AUDIT.

*G'afurjonov Azizbek G'afurjon o'g'li
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Magistratura talabasi.*

Annotatsiya. Audit iqtisodiy xavfsizlik xizmati bilan birgalikda ushbu xizmatlarning foydali funksiyalarini oshirish, shuningdek, tashqi va ichki tahdidlarning oldini olish imkonini beradi. Ushbu maqolada biz himoyalangan resurslarning taxminiy ro'yxati, shuningdek, tashqi va ichki tahdidlarni aniqlash usullari ko'rsatilgan. Shuningdek, u auditorlik tekshiruvlarining zarurligini va umuman korxonada audit mavjudligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: audit, ichki audit, tizim, ichki nazorat tizimi, kosorsing, autsorsing, tashqi audit.

Bugungi kunda O'zbekiston kompaniya rahbarlari nafaqat xavfdan qochishlari, balki xafni oldindan ko'rishlari kerak. Nima uchun korxonada faoliyatini doimiy ravishda nazorat qilish, iqtisodiyot tarmoqlarining to'g'ri ishlashini, shuningdek, moliyaviy hisob va hisobotlarning to'g'riligini nazorat qilish kerakdir. Demak, menejrlarni kompaniya faoliyati to'g'risida ishonchli ma'lumotlar bilan ta'minlaydigan samarali ichki nazorat elementidan foydalanish zarurati tug'ilmoqda. Ushbu element ichki audit xizmatidir. Bugungi kunda ichki audit butun dunyoda yanada dolzarb bo'lib kelmoqda. Uning rivojlanishiga katta e'tibor qaratilmoqda, chunki ichki audit raqobatbardosh ustunlik va kompaniya faoliyati sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. O'zbekiston amaliyotida bu tushuncha yaqinda kirib keldi.

O'zbekiston kompaniyalarida ichki audit xizmatini yaratish va ularni tartibga solish dolzarb masala, lekin ayni paytda juda qiyindir. Bu, birinchi navbatda, buxgalteriya hisobini tashkil etish, yo'qotish xavfini kamaytirish uchun zarur vositadir. Ichki audit xo'jalik operatsiyalarini hujjatlashtirish vaqtida amalga oshiriladi, bu ishdagi xatolarni o'z vaqtida topish va ularning oldini olish uchun zarur choralarni ko'rish imkonini oshiradi.

O'zbekistonda eng keng tarqalgan ichki auditning birinchi shakli. Autsorsing va kosorsingga kelsak, ularning kam tarqalganligi O'zbekiston kompaniyalari tomonidan ichki auditning ushbu shakllarining mohiyatini ishonchsizlik va tushunmovchilik bilan bog'liqdir.

O'zbekistonda ichki audit xizmatlari ichki nazoratni amalga oshirishga, kompaniya faoliyati ustidan moliyaviy nazorat, uning faoliyatining moliyaviy resurslarini shakllantirish, rivojlantirishga va ulardan samarali foydalanish kabi ichki audit funksiyalarini kam baho berishga qaratilganidir. O'zbekiston kompaniyalariga

kelsak, ichki audit, agar kompaniyaning tarqoq filiallari bo'lsa va markaziy boshqaruv mahalliy boshqaruv tomonidan qabul qilingan qarorlarni nazorat qilish, tekshirish va baholash uchun ularning faoliyati to'g'risida ishonchli ma'lumotga muhtoj bo'lsa, ayniqsa muhim masaladir. Korxonalar rivojlanishining har bir bosqichida ichki auditni joriy etishning turli usullari mavjud.

Audit muayyan vakolatlar berilgan shaxslar, ya'ni auditorlar tomonidan xo'jalik yuritayotgan sub'ektlarning moliyaviy hisobotlari to'g'riligini va ular amalga oshirgan moliyaviy va xo'jalik operatsiyalarining mamlakat qonunlariga muvofiqligini tekshirish maqsadlarida o'tkaziladigan moliya hujjatlari ekspertizasi va tahlili, taftishdir. Uning ichki audit va tashqi audit turlari bor. Ichki audit boshqaruvning korxonalar xo'jalik faoliyati to'g'risida axborot olish, menejerlar hisobotining haqqoniyligini tasdiqlash maqsadlarini ko'zlaydi. Tashqi audit o'zaro mustaqil tomonlar o'rtasida shartnoma asosida amalga oshiriladi. Auditda korxonalar moliyaviy hisobotining to'g'riligiga baho beriladi, uning amaldagi qonunchilikka mos kelishi tasdiqlanadi. Audit yo'nalishiga ko'ra umumiy audit (korxonalar, birlashmalarining tashkiliy-huquqiy shakli hamda mulkchilik turlaridan qat'i nazar), bank audit, sug'urta tashkilotlari audit, investitsiya institutlari audit va boshqalarga bo'linadi.

Auditorlik xizmati – Kompaniya, korxonalar, tashkilot va boshqalarning moliya-xo'jalik faoliyati holatini xolis tekshiruvchi tashkilotlardir. Bu firmalarning xizmatchilari belgilangan tartibda auditorlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun huquqi bo'lgan va auditorlik kasbkor ro'yxatiga kiritilgan mutaxassislar bo'lib, auditorlar deb yuritiladi. Auditorlik xizmati xo'jalik yurituvchi subyektlar bilan auditorlik firmalari orasida tuziladigan shartnoma asosida amalga oshiriladi. Bunday firmalar Auditorlik xizmatini bajarish uchun tegishli kompaniya, korxonalar va tashkilotlar faoliyatini nazorat qiladigan davlat organlari (O'zbekistonda Adliya, Moliya vazirliklari)dan maxsus ruxsatnoma ya'ni litsenziya oladilar. Auditorlik xizmatining asosiy vazifasi tekshirilayotgan korxonaning moliyaviy ahvoli to'g'risida xolis xulosa berishdan iboratdir. Bu xulosa ushbu korxonaning faoliyati to'g'risidagi yillik hisobotda shu korxonaning rasmiy balansi hamda foyda va zarari hisoblari bilan birgalikda qonun bilan belgilangan tartibda ma'lumot beriladi. Auditorlik xizmati xulosasi ijobiy yoki salbiy bo'lishidan qat'i nazar korxonaning moliyaviy holatini tasdiqlovchi mustaqil hujjat hisoblanadi. Auditorlik xizmati nazorat ishlari bilan birga maslahat xizmatlarini ham bajaradi.

Auditorlik xizmati birinchi marta 19-asrning 40-yillarida Angliyada aksiyadorlik jamiyatlari moliya-xo'jalik faoliyatini tekshirish va nazorati bilan bog'liq holda paydo bo'ldi. 20-asrning 70-yillariga kelib jahon mamlakatlarida Auditorlik xizmati standartlari yaratila boshlagan. MDH mamlakatlari, shu jumladan [O'zbekistonda](#) dastlabki auditorlar 90-yillarning boshlarida paydo bo'ldi. O'zbekistonda 300 dan ortiq auditorlik firmalari faoliyat ko'rsatadi. [O'zbekiston](#)

Respublikasi hududida ish olib boruvchi auditorlik firmalari va mustaqil auditorlar ixtiyoriy asoslarda mustaqil jamoat tashkiloti bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Auditorlar palatasiga uyushgandir. O'zbekistonda Auditorlik xizmati 2021-yil 25-fevralda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining „Auditorlik faoliyati to'g'risida“ Qonuni asosida olib boriladi.

Auditor firmalar odatda aksioner jamiyat yoki kooperativ shaklda faoliyat ko'rsatadi va to'liq mustaqillikga egadir. Ular, o'z ishini har bir mamlakatda yoki xalqaro miqyosda qabul qilingan hisob-kitob va taftish qoidalariga binoan olib borilmoqda. Auditor firma ishida qatnashuvchi taftishchilar auditorlar deyiladi. Bozor infratuzilmasi va uning qarab chiqilgan unsurlari barcha bozor turlarining faoliyat ko'rsatishi hamda davlatlararo iqtisodiy munosabatlarni tartibga soladi.

Ichki audit xizmati jamiyatning ijroiya organi, filiallari va vakolatxonalari tomonidan qonun hujjatlariga, jamiyat ustaviga va boshqa hujjatlarga rioya etilishini, buxgakteriya hisobida va moliyaviy hisobotlarda ma'lumotlarning to'liq hamda ishonchli tarzda aks ettirilishi ta'minlanishini, ho'jalik operatsiyalarini amalga oshirishning belgilangan qoidalari va tartib-taomillariga rioya etilishini, aktivlarning saqlanishini, shuningdek jamiyatni boshqarish yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan talablarga rioya etilishini tekshirish hamda monitoring olib borish orqali jamiyatning ijroiya organi, filiallari va vakolatxonalari ishini nazorat qiladi va baholaydi.

Ichki audit xizmati o'z faoliyatini, agar qonunda o'zgacha qoyida nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahqamasi tomonidan belgilanadigan tartibga muvofiq hamda jamiyat Ustavi va Ichki audit xizmati to'g'risidagi nizomi asosida amalga oshiradi. Ichki audit xizmati Kuzatuv kengashi tomonidan saylanadi. Ichki audit xizmati vakolat doirasi qonunchilik va Ichki audit xizmati to'g'risidagi nizom bilan belgilanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, byudjet tashkilotlarida samarali ichki audit xizmatini tashkil etish uchun nazorat qilishni puxta rejalashtirish, rejaga asosan tekshirishning byudjet tashkilotlariga mo'ljallangan uslubiyotini ishlab chiqish lozimligini ko'rsatadi.

Ichki audit o'tkazish uslubiyotini puxta ishlab chiqilishi nafaqat ichki auditorga, balki moliyaviy nazorat xodimlariga ham ish jarayonida katta yordam beradi. Chunki samarali tashkil qilingan ichki audit ma'lumotlari ishonchli hisoblanadi. Davlat moliyaviy nazoratida ichki audit ma'lumotlaridan keng foydalaniladi. Chunki ichki auditor tashkilotda doimiy faoliyat olib borib, ish faoliyatini qanday tashkil qilinganligi, xato va kamchiliklar mavjud bo'lgan bo'limlarni ish jarayonini tahlil va nazorat qilib boradi.

Jahon amaliyotini olib qaraydigan bo'lsak ichki audit tizimiga, uning tashkil qilinishiga va yuritilishiga juda katta e'tibor berilganini ko'ramiz. Chunki ichki audit

tashkilotni doimiy tahlil qilib borganligi bois, samaradorlik ko'rsatkichlarining yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

Tashkilotning faoliyat yuritayotgan har bir bo'limini o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda belgilangan qonunlar doirasida olib borilishi, har bir xodimni o'z lavozimiga mas'uliyat bilan yondoshishini ta'minlash hamda aniqlangan kamchiliklar borasida ularni bartaraf etuvchi chora-tadbirlarni ishlab chiqilishi samaradorlikni oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Xamidova Z.U. (2020) Budget tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit xizmati faoliyatini takomillashtirish. // Iqtisod va moliya. 3(135). 78-84 b.
2. Аль-Садуни З.Ф.К. (2023). Организационные основы построения системы внутреннего контроля государственного учреждения. Деловой вестник предпринимателя, (1 (11)). С. 4-7.
3. Иванникова О.И. (2021) Организация службы внутреннего аудита: суть и сфера деятельности службы внутреннего аудита. // Материалы I Региональной межвузовской научно-практ. конф. проводимой в рамках празднования 55-летия Липецкого филиала Финуниверситета под общ. ред. Т.Д.Стрельниковой, О.Ю.Смысловой. – Липецк. С. 170-174.
4. Кожушко С.В. (2022) Правовое регулирование внутреннего бюджетного контроля и аудита в условиях цифровизации. Современная научная мысль, (2). С. 151-155.